

ԻՇԽԱՆՈՒՎԻ ՄԱՐԻԱՄ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ ՀՈՒՇԵՐԸ ԲԵԳԼԱՐ ԱՄԻՐՋԱՆՅԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

ԳՈՌ ՍԱԼՆԱԶԱՐՅԱՆ

Հոդվածում ներկայացված է հայ մշակութային գործիչ, Ամենայն հայոց բանաստեղծ Հովհաննես Թումանյանի մեկենաս, Թիֆլիսում 1902 թ. Գ. Սունդուկյանի հետ Հայոց դրամատիկական ընկերության հիմնադիր, հայ գրողներին մշտապես նյութական օժանդակություն ցուցաբերած Մարիամ Թումանյանի (ծնյալ՝ Դուլխանյան, 1870-1945) հուշերը XIX դարի վերջի և XX դարի սկզբի հայ կատարողական արվեստի փայլուն ներկայացուցիչ, երգիչ (բարիտոն), Պետերբուրգի և Միլանի կոնսերվատորիաների շրջանավարտ, Մոսկվայի մեծ (1895-1903), Թիֆլիսի արքունական թատրոնների (1903-1904), Պետերբուրգի ժողովրդական տան օպերայի (1904-1916) մենակատար Բեգլար Ամիրջանի (Ամիրջանյան, 1868-1935) մասին: Հուշագրում Մ. Թումանյանը մեջբերում է ինչպես տեղի, այնպես էլ արտասահմանյան լրագրերից և ամսագրերից հոդվածներ և գրախոսականներ Բ. Ամիրջանի ելույթների մասին, ինչպես նաև իր անձնական հիշողությունները:

Բանալի բառեր – Մարիամ Թումանյան, Բեգլար Ամիրջան, Թիֆլիս, հուշագիր:

Իշխանուհի Մարիամ Թումանյանը (Մարիա Մարկովնա Թումանովա, օրիորդական ազգանունը՝ Դուլխանյան, 1870-1945, կոմպոզիտոր Ալեքսանդր Դուլխանյանի հորաքույրը) պատմությունից մեզ հայտնի այն եզակի հայ կանանցից է, ով իր ապրած կյանքով և ծավալած գործունեությամբ անփոխարինելի դեր է խաղացել հայ, վրաց և այլ ազգերի թե՛ մշակույթում և թե՛ կենցաղում:

Ե. Չարենցի անվան գրականության և արվեստի պետական թանգարանի՝ Մարիամ Թումանյանի ֆոնդում է պահվում «Իմ համառոտ կենսագրությունը և իմ հիշողությունները» հուշագրությունը, որը մեզ մանրամասն տեղեկություններ է տալիս ոչ միայն Մ.Թումանյանի գործունեության, այլև XIX դարի վերջի և XX դարի սկզբի կովկասահայ հասարակական-մշակութային կյանքի, Ռուսաստանում 1905-1920 թթ. տեղի ունեցած իրադարձությունների վերաբերյալ¹:

Բացառիկ է Մարիամ Թումանյանի՝ որպես Ամենայն հայոց բանաստեղծ Հովհաննես Թումանյանի մեկենասի, դերը հայ գրականության և առհասարակ մշակույթի պատմության մեջ: Ոչ ոք չի կարող ասել, թե ինչպես կդասավորվեր մեծն բանաստեղծի կյանքը, եթե նրա կողքին չլիներ Մարիա Մարկովնան,

¹ Տե՛ս ԳԱԹ, Մարիամ Թումանյանի ֆոնդ, թիվ 1:

նրան քաջալերողն ու նրա մեծությունն առաջին իսկ հայացքից բացահայտողը: Իշխանուհի Թումանյանի նյութական օժանդակությամբ են տպագրվել բանաստեղծի մի շարք գրքեր, նա է Թումանյանին օգնել մեկնել բուժման և ճանապարհորդել դեպի Անի, որտեղ էլ ծնվել են Թումանյանի անմահ գործերից «Փարվանա» բալլադը և «Թմկաբերդի առումը»²:

Վրացացած հայ իշխանական ընտանիքի զավակ, հրապարակախոս, թատերական-հանրային գործիչ Գեորգի Թումանովի հետ վաղ հասակում ամուսնությունը չխանգարեց Մարիամ Թումանյանին մոտ մնալ հայ իրականությանը, ընդհակառակը, տեսնելով իր ամուսնու ուժացած ընտանիքը, նա է՛լ ավելի նվիրվեց հայապահպանությանն ու հայ ժողովրդին:

Երեք տասնամյակ տևած իր հասարակական գործունեության և ամբողջ կյանքի ընթացքում չափազանց եռանդուն, ակտիվ, անհանգիստ ու համարձակ Մարիամ Թումանյանի կյանքի կարգախոսն էր. «Պետք է կյանքդ այնպես ապրես, որ քեզնից հիշատակ մնա, որ իզուր չես ապրել աշխարհում»³:

Իշխանուհին իր կյանքի նպատակն է համարել անխոնջ հասարակական գործունեությունը և շատ անգամ հակառակվել ծնողների կամքին: «Իմ համառոտ կենսագրությունը և իմ հիշողությունները» հուշագրում նա նշում է, որ եթե չլիներ հասարակական գործունեությունը, նա ավելի կհիվանդանար, և որ ինքն իրեն ավելի լավ էր զգում ժողովների ժամանակ և գործի մեջ, քան հյուր կամ թատրոն գնալիս⁴:

1885-1896 թթ. համիդյան կոտորածների ժամանակ Մարիամ Թումանյանն իր սեփական միջոցներով գորգագործարան է հիմնել գաղթականների համար: Գոլիցինյան ռեժիմի ժամանակ, երբ կասեցվել էր հայության մշակութային շարժումը, նա իր եռանդով կարողացել է կրկին ձեռք բերել հասարակական կազմակերպությունների գործունեության թույլտվություն: Նրա ջանքերով կազմակերպված հայերեն սիրողական ներկայացումներին մասնակցել են հայ ունևոր ընտանիքների զավակներ, որոնց մեծ մասը մինչ այդ անհաղորդ էր հայոց լեզվին: Նա մի շարք բարեգործական միությունների անդամ էր, «Հայուհայ» բարեգործական միության հիմնադիրը և նախագահը, անդամակցել է 10-ից ավելի պարբերականների:

² Տե՛ս **Մարիամ Թումանյան**, Իմ համառոտ կենսագրությունը և իմ հիշողությունները, Երևան, ԳԱԹ հրատ., 2003, էջ 16:

³ Նույն տեղում, էջ 337:

⁴ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 6:

«Իմ համառոտ կենսագրությունը և իմ հիշողությունները» հուշագրությունից բացի, Մարիամ Թումանյանի ֆոնդում կան նաև տարբեր գործիչների վերաբերյալ հայոց և ռուսաց լեզուներով գրված հուշագրություններ: Դրանցից է XIX դարի վերջի և XX դարի սկզբի հայ կատարողական արվեստի փայլուն ներկայացուցիչ, երգիչ (բարիտոն), Պետերբուրգի և Միլանի կոնսերվատորիաների շրջանավարտ, Մոսկվայի Մեծ (1895-1903), Թիֆլիսի արքունական թատրոնների (1903-1904), Պետերբուրգի ժողովրդական տան օպերայի (1904-1916) մենակատար Բեգլար Ամիրջանի (Ամիրջանյան, 1868-1935) մասին հուշագրությունը:

Բ. Ամիրջանի մասին հուշերը Մ. Թումանյանը գրել է 1941 թ. հունվարի 25-ին Թիֆլիսում: 37 մեքենագիր էջից բաղկացած, դեռևս անտիպ հուշագրության հիմքում Բեգլար Ամիրջանի անտիպ ինքնակենսագրությունն է, որը պահպանվում է Ե.Չարենցի անվան գրականության և արվեստի պետական թանգարանում՝ Բ.Ամիրջանի անձնական ֆոնդում:

Ուսումնասիրելով Մ. Թումանյանի՝ Ամիրջանի մասին հուշագիրը՝ կարող ենք փաստել, որ հայ օպերային երգչի կենսագրական փաստերն իշխանուհին լրացնում է շատ արժեքավոր անձնական հիշողություններով և մեջբերումներով ինչպես տեղի, այնպես էլ արտասահմանյան պարբերականներում տպագրված գրախոսականներից և հոդվածներից:

Այսպես, Բ. Ամիրջանը 1891թ. ընդունվում է Միլանի կոնսերվատորիա: Այս առիթով իշխանուհին մեջբերում է 1891թ. հոկտեմբերի վերջերին «Նովոստի» ռուսական լրագրից. «Պետերբուրգի Կոնսերվատորիայի նախկին աշակերտ Բեգլար Ամիրջանյանցը, որն ունի աչքի ընկնող ուժ և տեմբրի գեղեցկության տեսակետից բարիտոնի ձայն, այս օրերին ընդունված է Միլանի կոնսերվատորիան՝ իբրև կոնկուրսի քննություններին առաջին թեկնածուն: Իտալիայում հայտնի երգեցողության պրոֆեսոր Ռոնկոնին⁵ նախագուշակում է փայլուն ապագա երիտասարդ երգչին»⁶:

Ի դեպ, 1890-91 թթ. Իտալիայում սովորում էին մի շարք հայ երիտասարդներ՝ Արշակ Կոստանյանը, Ներսես Շահլամյանը, Մակար Վարդիկյանը, Ծովակը, Կորգանովա քույրերը, Բեգլար Ամիրջանն ու Նադեժդա Պապայանը: Մ. Թումանյանը «Հայկական գաղութ» է անվանում հայ տաղանդաշատ երի-

⁵ Խոսքը հավանաբար իտալացի օպերային երգիչ, բաս-բարիտոն, մանկավարժ Սեբաստիանո Ռոնկոնիի (1814-1900) մասին է:

⁶ Տե՛ս ԳԱԹ, երաժշտական բաժին, Բ.Ամիրջանի ֆ., Մ. Թումանյանի հուշերը Ամիրջանի մասին, N 27:

տասարդներին, որոնք հաճախ էին հավաքվում միասին և այդքան ծանր չէին տանում հայրենիքից հեռու լինելու փաստը⁷:

Բ. Ամիրջանի մասին Մ. Թումանյանի հիշողություններում գտնում ենք նաև Ամիրջանի դեբյուտային՝ «Ֆաուստ» ներկայացման մասին իտալական «Bivista Teatrale Melodramatika» և «Cazzetino» լրագրերից հոդվածներ⁸: Մասնավորապես, որ ներկայացումը կատարյալ հաջողությամբ է անցել, և շատ բարձր են գնահատվել Ամիրջանի թե՛ ձայնային տվյալները և թե՛ դերասանական վարպետությունը:

Բ. Ամիրջանն իր ինքնակենսագրության մեջ Պետերբուրգի ժողովրդական տան օպերային թատրոնում աշխատելու տարիների վերաբերյալ, բացի նրանից, որ այնտեղ աշխատել է 12 տարի, ոչ մի ուրիշ տեղեկություն չի հայտնում: Իսկ ահա Մ. Թումանյանը բավականին ծավալուն է ներկայացնում այդ ժամանակաշրջանը:

Իշխանուհու հուշագրից մեկ այլ բացահայտումն էլ այն է, որ Պետերբուրգի ժողովրդական տան օպերային թատրոնում երգելուց բացի Ամիրջանը երգել է նաև ռուսական խոշոր քաղաքների օպերային թատրոններում և բազմաթիվ, այդ թվում՝ բարեգործական, համերգներում⁹: Թումանյանն անձամբ առիթներ է ունեցել հրավիրելու Բ. Ամիրջանին տարբեր երեկոյթների, և վերջինս, առանց որևէ վարձատրության, երգել է ոչ միայն խոստացված 2-3 երգերը, այլև ծրագրից դուրս՝ հանդիսատեսի պահանջով, այլ երգեր, այդ թվում՝ արիաներ տարբեր օպերաներից¹⁰:

Համերգներ կազմակերպել է նաև Բ. Ամիրջանը: Այսպես, 1909 թ. օգոստոսի 13-ին Թիֆլիսի Զուբալովի անվան ժողովրդական տանը Ամիրջանի

⁷ Տե՛ս նույն տեղում:

⁸ Նկատենք, որ Գունոյի «Ֆաուստ» օպերայում տեղի ունեցավ հայ մեկ այլ տաղանդավոր երգչի՝ Արմենակ Շահմուրադյանի օպերային դեբյուտը Փարիզի աշխարհահռչակ Grand-Opéra-ի բեմում 1911թ. հունվարի 27-ին Ֆաուստի դերերգով: Grand-Opéra-ի մենակատար Ա.Շահմուրադյանը դառնում է Grand-Opéra-ի բեմում հանդես եկած առաջին հայ երգիչը (տե՛ս **Աննա Ասատրյան**, Արմենակ Շահմուրադյան, Նշանավոր ճեմարանականներ, պրակ Բ, Էջմիածին: Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2009, էջ 304):

⁹ Բարեգործական համերգներ հոգուտ տարբեր ուսումնական հաստատություններում սովորող կարիքավոր աշակերտների և ուսանողների, Անդրկովկասի աղքատ աղբերջանցիների, Պետերբուրգի հայ ուսանողների, ռուս-թուրքական պատերազմից տուժած հայ զաղթականների, կանանց առողջության պահպանման, առևտրային վարժարանի գրադարանի միջոցների ավելացման համար և այլն:

¹⁰ Տե՛ս ԳԱԹ, Երաժշտական բաժին, Բ.Ամիրջանի ֆ., Մ. Թումանյանի հուշերը Ամիրջանի մասին, N 27:

կազմակերպած համերգին մասնակցել են ոչ միայն պրոֆեսիոնալ, այլ նաև սիրողական երգիչներ: Այդ համերգի մասին «Հորիզոն» օրաթերթը գրել է, որ Ամիրջանի անունը բազմաթիվ հանդիսատեսների էր հրավիրել թատրոն, և ներկա էր հայ, վրաց և ռուս բարձրաշխարհիկ հասարակությունը: Առանձին ուշադրության են արժանացել Բ.Ամիրջանի կատարմամբ Գ. Ա. Լիշինի «Она зохла» բալլադն ու Ալ. Սպենդիարյանի «Ա՛յ վարդ» ռոմանսը, ինչպես նաև Անտ. Ռուբինշտեյնի «Դևը» օպերայից Դևի առաջին՝ «Մի լար զավակս» ռոմանսը հայերեն: Թերթը փաստում է, որ ոչ միայն վերևում նշված, այլև բոլոր ստեղծագործություններն Ամիրջանը հանդիսատեսի բուռն և չղադարող ծափահարությունների ուղեկցությամբ առանց որևէ դժկամության կրկնել է մինչև 4 անգամ¹¹:

Մ. Թումանյանի հուշերից տեղեկանում ենք, որ 1914 թ. հունվարի 22-ին մի խումբ հայ երգիչների նախաձեռնությամբ Մոսկվայի գերմանական ակումբում հայերեն բեմադրվել է Ա. Ռուբինշտեյնի «Դևը» օպերան, որտեղ Դևի դերերը կատարել է Ամիրջանը:

Հայկական լրագրերից մեկում (Մարիամ Թումանյանին չի հաջողվել պարզել, թե որ լրագրում) Բ.Ամիրջանի մոսկովյան Դևի մասին կարդում ենք հետևյալը. «Իր արտաքինով պ. Ամիրջանը գեղեցիկ Դեմոն էր. բարձր հասակ, վայելչագեղ կազմվածք, դեմքի արտահայտիչ գծագրություն, որ այնքան նշանակություն ունի թե՛ մեծ թատրոնի բեմի վրա և թե՛ մանավանդ, Դեմոնի դերի համար: Գալով խաղին՝ ընդհանրապես լավ էր: Երգիչը բավական ազատ էր պահում իրեն բեմի վրա, երգում էր զգացմունքով և ճաշակով: Չպետք է մոռանալ, որ նա առաջին անգամ է բեմ դուրս գալիս այդ ծանր ու պատասխանատու դերում: Ուստի, շատ հասկանալի պետք է թվան նրա այն հուզումն ու շփոթությունը, որ նկատելի էին սկզբում: Սակայն, վերջին գործողության մեջ նա մոռանալ տվեց իր բոլոր թերությունները:

Մոսկվան շատ Դեմոններ է տեսել՝ Խոխլով, հոչակավոր բարիտոն Բատիստինի, Սկոտի, Պինիալոգա, բոլորն էլ երգել են այդ դերը, իսկ դրանցից առաջինը՝ Խոխլովը, ուղղակի այդ դերի ստեղծողն է համարվում, և մինչև այսօր էլ, չնայելով, որ էլ առաջվա ծայնը չունի, ավանդաբար վայելում է Մոսկվայի թատրոնական հասարակության ջերմ սերն ու համակրանքը:

Նշանավոր երգիչների այդ շարքը, որի հետ կապված են և՛ անցյալ, և՛ հայտնի անուններ, բավական ծանրացնում էր մեր երիտասարդ, նոր սկսող

¹¹ Տե՛ս «Հորիզոն», Թիֆլիս, N12, 15 օգոստոսի, 1909:

երգչի «մրցումը»: Սակայն նա, եթե ոչ կատարյալ հաղթանակով, ապա պատվով դուրս եկավ այդ «մրցումից»¹²:

Մ. Թումանյանն Ամիրջանին ներկայացնում է որպես փայլուն օպերային երգչի, ում խաղացանկում կար ավելի քան 50 օպերա, որոնցից ամենանշանավորներն իշխանուհին հիշատակում է իր հուշերում¹³:

Ամիրջանը վայելում էր թե՛ հանդիսատեսի և թե՛ ժամանակակից արվեստագետների լիարժեք սերն ու հարգանքը: Որպես ապացույց իր խոսքերի՝ իշխանուհին մեջբերում է Բ. Ամիրջանին ուղղված բազմաթիվ շնորհակալական գրություններ, ուղերձներ և նամակներ, որոնք Ամիրջանը ստացել էր ոչ միայն օպերային թատրոններում երգելիս, այլև այն բոլոր քաղաքներում, որտեղ ելույթներ է ունեցել: Մարիամ Թումանյանն իր հուշերում ներկայացնում է այդ քաղաքների՝ այբբենական կարգով դասավորված ցանկը¹⁴:

Իշխանուհի Թումանյանի հուշերը Բ. Ամիրջանի մասին արժեքավոր են ոչ միայն նրանով, որ պարունակում են հայ բարիտոնի արժեքն ու մեծությունը փաստող բազմաթիվ ապացույցներ, այլև նրանով, որ մեզ են հաղորդում երգչի մասին անձնական տեղեկություններ: Մասնավորապես, Ամիրջանի միակ քույրն ամուսնացած էր Գանձակում, և Ամիրջանը հաճախ է հյուրընկալվում նրա տանը: Գանձակում էլ նա ծանոթանում է իր ապագա կնոջ՝ Մարիամ Ալեքսանդրյան Մելիքյանի հետ: 1907-ին նրանք ամուսնանում են: Ու թեև Բեգլարը և Մարիամը երեխաներ չեն ունեցել, սակայն, ինչպես պնդում է իշխանուհին, ապրել են սիրով և համերաշխությամբ, ու Ամիրջանը մահացել է իր հավատարիմ կնոջ ձեռքերի վրա¹⁵:

Բ. Ամիրջանի եղբոր մասին տեղեկանում ենք հենց Ամիրջանի ինքնակենսագրությունից: 1912-ին Պետերբուրգի իր աշակերտների և երկրպագուների կողմից նվեր ստացած դաշնամուրը բարիտոնն ուղարկել է եղբորը՝ Թիֆլիս: Հենց այս դաշնամուրն էլ օգնել է նրան վաստակել ապրուստի միջոց Պետերբուրգի՝ իր տունը թալանելուց հետո:

Մարիամ Թումանյանի հուշերից տեղեկանում ենք նաև Բ.Ամիրջանի կյանքի վերջին տարիների մասին:

¹² Տե՛ս ԳԱԹ, երաժշտական բաժին, Բ.Ամիրջանի ֆ., Մ. Թումանյանի հուշերը Ամիրջանի մասին, N 27:

¹³ Տե՛ս նույն տեղում:

¹⁴ Տե՛ս ԳԱԹ, երաժշտական բաժին, Բ.Ամիրջանի ֆ., Մ. Թումանյանի հուշերը Ամիրջանի մասին, N 27:

¹⁵ Տե՛ս նույն տեղում:

Բ.Ամիրջանի ինքնակենսագրությունից հայտնի է դառնում, որ 1932 թ. Վրաստանի գեղարվեստական ժողովը Բ. Ամիրջանին ընտրում է պատվավոր անդամ և միջնորդություն է հայտնում նրան անվանական թոշակ նշանակելու վերաբերյալ: Քանի որ անվանական թոշակառուները չպետք է ունենային ոչ մի աշխատանք, Ամիրջանը հույս ունենալով, որ գեղարվեստական ժողովի միջնորդությունը չի մերժվի, դուրս է գալիս երաժշտական դպրոցից, որտեղ աշխատում էր 1921-ից: Ցավոք, Ամիրջանը չի ստանում այդքան խոստացված անհատական թոշակը և միևնույն ժամանակ մնում է գործազուրկ: Ինքնակենսագրությունն Ամիրջանն ավարտում է հետևյալ տողերով. «Այժմ աշխատում եմ նորից դիմել զանազան բարձր վարչություններ, վաստակավոր արտիստի և անձնական կենսաթոշակի հարցով: Ինձ զգալով բավական առողջ ու ընդունակ աշխատելու՝ առաջարկել եմ ինձ պաշտոն տալ երաժշտական տեխնիկումում: Խոստացել են կատարել ցանկությունս: Հուսով եմ, որ մինչև սեպտեմբեր ամիսը ամեն ինչ վերջացած կլինի, և ես հանգիստ սրտով և ապահովված կպատրաստեմ հայտնի երգչուհիներին ու երգիչներին թե՛ վրաց և թե՛ հայ բեմի համար»¹⁶:

Ինչպես հետագայում գրում է Մ. Թումանյանը, Բ. Ամիրջանին մեծ ցավ էր պատճառում, որ իր դիմումներն ու խնդրանքները մնում էին անպատասխան: Երկու տարի ապարդյուն փորձերից հետո Բ. Ամիրջանն ուժասպառ է լինում և անկողին ընկնում: Բժիշկները հաստատում են, որ նրա հիվանդությունը հոգեկան ապրումների ֆոնի վրա է: Ամիրջանի կինը՝ Մարիամը, հրավիրում է լավագույն բժիշկներին, սակայն ոչինչ չի օգնում, և 7 ամիս պառկած մնալուց հետո Բ. Ամիրջանը կնքում է իր մահկանացուն՝ «կսկիծ պատճառելով ոչ միայն իր հարազատներին, այլև իր բազմաթիվ աշակերտներին և հարգողներին»¹⁷:

Այսպիսով՝ իշխանուհի Մ. Թումանյանի հուշագիրը Բեգլար Ամիրջանի մասին մեզ հնարավորություն է ընձեռում ժամանակակցի աչքերով հետևելու երգչի կյանքին և գործունեությանը:

¹⁶ Տե՛ս ԳԱԹ, երաժշտական բաժին, Բ.Ամիրջանի ֆ., Իմ կենսագրությունս, N 1(ա,բ,գ):

¹⁷ Տե՛ս ԳԱԹ, երաժշտական բաժին, Բ.Ամիրջանի ֆ., Մ. Թումանյանի հուշերը Ամիրջանի մասին, N 27:

МЕМУАРЫ КНЯГИНИ МАРИАМ ТУМАНЯН О БЕГЛАРЕ АМИРДЖАНЕ

ГОР САЛНАЗАРЯН

В данной статье представлены мемуары армянского деятеля искусств, мецената армянского поэта Оганеса Туманяна, сооснователя армянского драматического сообщества в Тифлисе (1902), покровители многих армянских писателей, княгини Мариам Туманян (урождённая Долуханян, 1870-1945) об армянском оперном певце, выпускнике Петербургской и Миланской консерваторий, солисте Большого (1895-1903), Тифлисского императорского (1903-1904), Петербургского оперного (1904-1916) театров, блестящим представителе армянского исполнительского искусства конца 19-ого начало 20-ого века, баритоне Бегларе Амирджане (Амирджанян, 1868-1935). В своих мемуарах М. Туманян пишет о своих личных воспоминаниях, а также цитирует статьи и рецензии не только местных, но и иностранных газет.

Ключевые слова – Мариам Туманян, Беглар Амирджанян, Тифлис, мемуары

COUNTESS MARIAM TUMANYAN'S REMINISCENCES ABOUT BEGLAR AMIRDJANIAN

GOR SALNAZARYAN

Gor Salnazaryan with this article presents the reminiscences of Mariam Tumanyan (1870-1945) (maiden name Dolukhanyan), a distinguished figure in Armenian culture in every aspect. Countess M. Tumanyan has been the patron of Hovhannes Tumanyan, the national poet of Armenia. It was she who in 1902, together with Gabriel Sundukian, founded the Armenian dramatic fellowship in Tiflis besides she persistently endowed other Armenian writers. Countess M. Tumanyan's reminiscences are about Beglar Amirjany (Amirjanyan, 1868-1935), a brilliant representative of the Armenian performing art, opera singer (a baritone), a graduate of both the St. Petersburg and Milan Conservatories, a solist of the Moscow Bolshoi Theatre (1895-1903), Tiflis royal theaters (1903-1904), and of St. Petersburg People's House (1904-1916) as well. Countess M. Tumanyan in her reminiscences quotes whole articles and reviews about Amirjanyan's performances from local and foreign newspapers and magazines. She has written about her own memories of him as well.

Key words – Mariam Tumanyan, Beglar Amirdjan, Tiflis, reminiscences.